

14. NSDD 75 US Relations with the USSR. White House, January 17, 1983 [Електронний ресурс] // Federation of American Scientists. – Режим доступу до документу: <http://www.fas.org/irp/offdocs/nsdd/nsdd-075.htm>.

15. Позиция руководства США в связи с вводом советских войск в Афганистан в 1979 г. (Из Архива Национальной безопасности США) / Предисл. Дж. Хершберга // Новая и новейшая история. – 1997. – № 3. – С. 114.

16. Schweizer P. Reagan's War: The Epic Story of His Forty Year Struggle and Final Triumph Over Communism / P. Schweizer. – N.Y.: A Division of Random House, 2002. – 339 p. – P. 234–235.

17. Самуилов С. М. Президент, конгресс и американская политика в отношении Афганистана / С. М. Самуилов // США. Канада: экономика, политика, идеология. – 2003. – № 12. – С. 39.

18. Крысин М. Ю. Джихад: от Кашмира до Нью-Йорка / М. Ю. Крысин. – М.: Вече, 2005. – 480 с. – С. 137.

19. Kengor P. The Crusader: Ronald Reagan and the Fall of Communism / P. Kengor. – N.Y.: Harper&Collins, 2006. – 412 p. – P. 275.

20. Маначинский А. Я. Афганистан: когда дуют ветры войны / А. Я. Маначинский. – К.: Румб, 2006. – 576 с. – С. 111.

21. Ключников Б. Ф. Исламизм, США и Европа: Война объявлена! / Б. Ф. Ключников. – М.: Эксмо, 2003. – 320 с. – С. 138.

22. Системная история международных отношений 1918–2003 / Под ред. А. Д. Богатурова. – Т. 3 (1945–2003). – М.: НОФМО, 2003. – 709 с. – С. 473.

Аннотация

В статье освещается политика США в Афганистане в контексте геополитического противостояния с СССР 1980-х годов.

Ключевые слова: «холодная война», США, СССР, Афганистан, Средний Восток, оппозиция, моджахедаы, противостояние.

Annotation

The issues of the US policy toward Afghanistan in the context of geopolitical confrontation with the USSR of the 1980's are highlighted in the article.

Key words: «cold war», the USA, the USSR, Afghanistan, Middle East, opposition, Mujahideen, struggle.

Анатолій Недиба

(м. Київ)

СТАНОВИЩЕ РОБІТНИКІВ КРАЇН ЄВРОПИ ТА УКРАЇНИ

В 20-Х РР. ХХ СТ.: СПРОБА КОМПАРАТИВНОГО АНАЛІЗУ

В даній роботі на основі компаративного аналізу робиться спроба висвітлити

позитивні і негативні моменти, простежити спільні і відмінні риси в становищі робітників європейських країн та радянської України в 20-х рр. ХХ ст. Розглядаються окремі аспекти життя робітничого класу Європи та УСРР в зазначений період.

Ключові слова: робітники, умови праці, соціальне забезпечення, заробітна плата, безробіття, профспілки, робітничий рух, Україна, Європа.

20-ті роки ХХ ст. були непростим етапом в історії людства в цілому і Європи зокрема. Саме по закінченню Першої світової війни відбувається переділ європейських теренів – зникають старі імперії і постають нові незалежні держави, з'являються нові ідеології та політичні режими. В більшості країн Європи до влади приходять ліві або праві політичні угруповання, встановлюються реакційні, авторитарні чи тоталітарні режими.

Складними 20-ті рр., зокрема їх початок, були і для України, котра крім руйнівної світової війни зазнала жахіть війни національно-визвольної. Воєнні дії завдали великих втрат розташованим тут підприємствам, науковим установам.

Отож, для подолання наслідків післявоєнної розрухи потрібен був час, а головне, потуга всього суспільства. Робітники, як в Європі так і в Україні, не зважаючи на тяжкі умови праці, мізерну зарплатню і низький рівень життя, щоб прогодувати свою родину мали працювати з подвійною віддачею. Саме порівняння становища робітників країн Європи та радянської України в 20-х рр. ХХ ст. і є об'єктом висвітлення даної роботи.

Актуальність конкретної праці полягає в тому, що зіставивши і проаналізувавши окремі аспекти становища трудящих європейських країн та УСРР 20-х рр. ХХ ст. ми зможемо глибше осмислити ті умови в яких перебували українські трудящі в зазначений період, а також зрозуміти подальші тенденції й шляхи, що намітились в розвитку європейського та українського робітництва.

Мета даного дослідження полягає в тому, аби через призму компаративного аналізу розгледіти дійсне становище трудящих країн Європи та України. Порівнявши окремі аспекти даного питання, такі як кількісна частка робітників в складі населення, рівень зайнятості, стан соціального забезпечення, охорона праці, знайти спільне та відмінне, прослідкувати позитивні та негативні моменти в становищі робітників в 20-х рр. ХХ ст.

Окреслена проблема не була об'єктом окремого наукового дослідження. Найбільше аспектів питання що розглядається, у своїх наукових доробках торкається Ольга Мовчан [1]. Серед дослідників, що займаються окремими питаннями робітничого життя в 20-х рр. слід відзначити роботи О.А. Мельничука [2; 3], П.М. Кравченка [4], Р. Д.

Прилипка [5].

Насамперед варто зазначити, що більшість європейських країн після Першої світової війни залишались переважно аграрними. Наприклад, фундаментом економіки післявоєнної Данії залишалось сільське господарство і торгівля. [6]. На початку своєї незалежності за рахунок землеробства і лісокористування жили дві третини населення Фінляндії [7]. Проте, саме в 20-х рр. в Європі спостерігається тенденція на зменшення частки робітників зайнятих в аграрному секторі народного господарства і відповідно її зростання в промисловості і сфері послуг. Так, в 1913 р. 37% населення Західної Європи було зайнято в сільському господарстві, а в 1970 р. – тільки 14%. Вже до середини 20-х рр. аграрний сектор за часткою зайнятих в ньому робітників не являвся найбільшим серед трьох секторів народного господарства Західної Європи.

Найбільша частка робітників зайнятих у сільському господарстві спостерігався в Болгарії – 82,4% від загальної зайнятості в народному господарстві, в Югославії – 82,2%, в Румунії – 77,2%, в Польщі – 76,6% та в Фінляндії – 68,8%. По кількості робітників зайнятих в промисловості перед тримала Бельгія – 48,1%. На другому місці йшла Великобританія, де зайнятість в аграрному секторі дорівнювала всього 7,1%, а частка робітників промисловості становила 47,5%. В Швейцарії промисловців налічувалось 44,5%, в Німеччині – 41,4%, і в Чехословаччині – 36,8%. В таких країнах як Нідерланди, Данія і Австрія переважав відсоток зайнятих у сфері послуг [8].

Кількість робітників зайнятих в народному господарстві СРСР в 1920 р. становила 82 млн. 712 тис. Переважна більшість працівників робітників припадала на сільське господарство – 86,7%, а частка робітників зайнятих у промисловості становила лише 6,1%. Проте, як і в країнах Європи в Радянському Союзі поступово спостерігається тенденція зростання чисельності промислових робітників [9]. В УСРР на початок 1921 р., за різними даними, було від 260 до 316,5 тис. робітників зайнятих в промисловості. В 1924 р. промробітників було вже 360 тис., а загальна кількість робітників, включаючи працівників транспорту і зв'язку, становила 1,2 млн. чол. [10]. За переписом 1926 року в Україні нараховувалось 17 млн. 304 тис. осіб зайнятих в народному господарстві. Більша частка це працівники сільського господарства – 15 млн. 112 тис., тобто 87,3%. Кількість зайнятих в фабрично-заводській промисловості складала 622 тис. робітників – 3,6%, в кустарно ремісничій промисловості – 396 тис., на будівництві – 58 тис. Чисельність працівників залізниці становила 170 тис. осіб., ін. транспорту – 61 тис. [11]. *1927 р. число промробітників, в порівнянні з минулим роком, зросло на 53 тис. і становило 675 тис. осіб. В наступні роки частка робітників зростає ще стрімкіше.*

Зростання робітничого класу СРСР пояснюється насамперед тим, що пролетаріат Радянського Союзу, в порівнянні з робітниками зайнятими в сільському господарстві, знаходився в привілейованому становищі. Бути робітником в СРСР було вигідно і безпечно; також, робітники отримували значні пайки. Стати робітником, і зникнути з поля зору ГПУ, прагнули багато хто із “бывших людей”, колишніх білогвардійців і т. ін. Пропрацювавши кілька місяців на виробництві, така особа в графі “соціальне становище” могла спокійно писати “робітник” [12].

В більшості європейських країн відбувався відтік сільського населення до міст. Цьому сприяло тяжке становище на селі. Наприклад, в Данії прибутки більшості хусменів (дрібних селян) були нижче прибутків тих сільськогосподарських робочих, що мали постійну зайнятість протягом року і децю перевищували доходи аналогічної категорії робочих, котрі періодично залишались без роботи. В результаті цього зріс відтік населення до міст, де за умов масового безробіття було більше шансів для працевлаштування. Зарплата сільськогосподарського робітника була в середньому вдвоє нижче зарплати некваліфікованого робітника в місті. Приваблювало і те, що у містах в основному діяв 8-годинний робочий день, була введена оплачувана відпустка [13].

Хоча Україна залишалась аграрною країною, проте, урбанізація не оминула і її. Особливо процес урбанізації посилювався після взяття курсу на індустріалізацію. Найбільше в 20-х рр. зросла частка населення в столиці УСРР – Харкові, а також Києві, та містах Східної України. Політика радянської урбанізації, що сформувалася в 1917-1931 рр., базувалася на концепції соціалістичного розселення населення й створенні нових підприємств із прилеглими містами – “соцміста”, які повинні були забезпечити підприємства робочою силою, сприяти формуванню нової людини, стати “бастіонами” держави пролетарської диктатури в сільських районах і цим забезпечити соціальну базу для здійснення форсованої індустріалізації та створення потужного ВПК. На відміну від урбанізації, що в європейських країнах відбувалась “природнім шляхом”, зростання населення в українських містах було в більшій мірі результатом примусово-планової урбанізації [14].

Можна сказати, що як в Європі так і в Україні протягом 20-х рр. спостерігається значне зростання чисельності робітничого класу. Проте, якщо в промислово розвинених країнах Європи до кінця 20-х рр. відсоток промислових робітників і працівників сфери послуг почав переважати над відсотком робітників зайнятих в сільському господарстві, то в Україні відсоткова частка пролетаріату та працівників сфери послуг, в порівнянні з сільгосп робітниками, і надалі залишалась незначною.

Незадоволення власним становищем спонукало робітничий клас до протесту. Основною формою вираження соціального протесту робітників в індустріальних країнах Європи, передусім західної, в ХХ ст. стають страйки. Пік страйкового руху в багатьох країнах припадає на початок 20-х рр. Наприклад, в Австрії на 1000 зайнятих припадало 61 страйкуючий, в Німеччині – 51, в Норвегії – 47, в Великобританії – 39, в Бельгії – 33, по 30 в Данії та Швеції. Потім, передусім у Великобританії, страйкова активність значно знижується. Тільки загальний страйк 1926 року, ще раз потряс країну, проте в період світової економічної кризи показники страйкового руху опустились до найнижчого рівня. В інших країнах, наприклад Швеції і Норвегії, число страйків різко коливалось і якраз наприкінці 20-х рр. особливо зросло, щоб потім різко впасти в період кризи. Слід зазначити, що майже скрізь число страйків зростало в період економічного підйому і знижувалось в часи депресій. Зрозуміло, що показники страйкового руху в країнах де панував авторитарний чи фашистський порядок були значно нижчими ніж в країнах з парламентським режимом, так як при тоталітаризмі соціальні конфлікти придушуються [15].

Випадки невдоволення своїм становищем, що переростали в протести мали місце і в робітничому середовищі УСРР. На початку 1920-х рр. На Катеринославщині, Одещині, Миколаївщині внаслідок нестачі продовольства відбулася низка робітничих страйків, в ході яких висувалися не тільки економічні гасла, а іноді й політичні вимоги. Яскравим прикладом подібних процесів були страйки робітників катеринославських підприємств наприкінці травня – на початку червня 1921 р. В другій половині 1920-х рр. форсована індустріалізація при незначних фондах матеріального стимулювання в Україні, як у СРСР в цілому, привела до спроби інтенсифікації трудового процесу, раціоналізації виробництва за рахунок трудящих. Це викликало суттєве зниження життєвого рівня, наростання негативних соціально-політичних настроїв робітників. Досить яскраво це проявлялося в трудових колективах будівельників, котрих, перш за все, не влаштовували заробітки. Питання заробітної плати, розцінок найчастіше ставали причинами страйкових настроїв на будовах у другій половині 1920-х рр. [16]. Проте, жорстка адміністративна система СРСР дедалі більше звужувала можливості робітників відстоювати свої інтереси. Все частіше адміністрація змушувала припиняти страйк, погрожуючи звільненням, що в умовах введення трудових книжок та записів у них причин звільнення ставило робітників у складне становище. Поступово активні форми протесту зникли. Крім вказаних вище причин, важливим моментом було посилення репресій проти незадоволених [17].

Однією з гострих проблем Європейського суспільства в 20-х рр., особливо в період криз, був високий рівень безробіття. Навіть під час економічного буму 1924-1929 рр. він в

середньому дорівнював 12% у Великобританії, Німеччині та Швеції і не менше 17-18% у Данії і Норвегії [18].

Якщо дивитись конкретніше то частка безробітних в Данії на 1920 р. склала 19,7%, в 1921 р. і лютому 1922 р. – 34%. В 20-х рр. ця країна пережила дві малі економічні кризи (1921-1922 рр.) та одну дефляційну (1926-1927 рр.), що не могло не відобразитись на рівні зайнятості. До середини десятиліття безробіття (в середньому 16% в рік) досягло соціально небезпечної межі [19]. В 1927 р. 41% безробітних Данії не мали роботи більш ніж півроку, а більшість із них – до 2 років. В складній ситуації опинились особи літнього віку. Кожен другий чоловік в віці 60 років не мав роботи більш ніж півроку, кожен четвертий так довго був без роботи, що позбавлявся права на отримання допомоги по безробіттю [20]. В Швеції показники безробіття на початку 20-х рр. перевищили 25%, уряд намагався впоратися з величезним дисбалансом на ринку праці шляхом створення комісії по безробіттю і організації так званих громадських робіт. З середини 1920-х років рівень безробіття в цій країні почав зменшуватися [21].

Проблема безробіття існувала і в СРСР. Головною причиною виникнення зайвої робочої сили в радянській Україні 20-х рр. О. Мовчан називає скасування запровадженої перед тим трудової повинності. Також, зростання безробіття було зумовлено й низкою інших політичних й економічних факторів і, насамперед, – військовою демобілізацією та післявоєнною господарською розрухою, «пролетаризацією» міст у результаті здійснення класової політики та зубожінням населення внаслідок соціальних катаклізмів, що на початку 1920-х рр. переросли в голод на Півдні України, а також аграрним перенаселенням і спробами «нетрудових елементів» ухилятися від податків завдяки реєстрації на біржі праці як безробітних. У першій половині 1920-х рр., внаслідок скорочення штатів та закриття підприємств частка безробітних постійно збільшувалася, причому найбільш інтенсивно по групі промислових робітників. Якщо загальна чисельність безробітних із 1 жовтня 1922 р. по 1 жовтня 1924 р. збільшилася на 229,5%, з 55,8 тис. до 167,1 тис. осіб, то промислових робітників — на 305,6%, з 16,7 тис до 51,1 тис. осіб. В 1920-х рр. більшість безробітних, котрі зареєструвалися на біржах праці, становили городяни. Епіцентрами безробіття були великі міста—Харків, Одеса і Київ. У 1927 р. в крайових і окружних містах УСРР мешкали 58,6% безробітних чоловіків та 75,4% жінок. Загальна чисельність безробітних в УСРР наприкінці 1926/27 р. становила 166,8 тис. [22].

Впродовж першої половини 20-х рр. в системі соціального захисту безробітних УСРР широке застосування отримали громадські роботи. Їх використання

обґрунтовувалось, перш за все, неможливістю забезпечити всіх безробітних грошовою допомогою. Однак, через відсутність державного фінансування, охоплення лише некваліфікованих робітників та незадовільну організацію праці їх функціонування виявилось неефективним. Тому вже з другої половини 20-х рр. більша частина державних коштів спрямовується на організацію колективів безробітних [23].

Життєво важливою турботою робітників завжди була соціальна захищеність, оскільки вона являлася порятунком при втраті роботи, гарантувала захист від хвороб, нещасних випадків і страшної перспективи злиденної старості. Проте, громадських резервів соціального забезпечення, включаючи допомогу по безробіттю, у той час, якщо порівнювати зі стандартами кінця двадцятого століття, було недостатньо, особливо при тривалому безробіттю. Навіть у Великобританії – країні, найбільшою мірою захищеної програмами страхування від безробіття, перед початком Великої депресії вони охоплювали менше 60% робітників – й то лише завдяки тому, що Великобританія вже з 1920 року була змушена адаптуватися до масового безробіття. [24]. В Данії практика активної соціальної політики, що намітилася ще до Першої світової війни продовжилась і в 20-х рр., в першу чергу вона спиралась на ріст податкових надходжень до бюджету (з 1924 по 1930 р. податкові надходження становили від 12 до 15% національного доходу). Основна стаття виплат стосувалась безробітних. Допомога по безробіттю в середньому покривала половину строку безробіття [25]. Слід зазначити, що в Данії діяльність кас з виплати допомоги безробітним перебувала у віданні профспілок. Тому, робітникові який не входив до профспілки, так чи інакше, доводилося звертатися туди задля одержанням допомоги по бідності. Муніципалітет першим ділом допомагав йому зі сплатою членських внесків в касу з виплати допомоги безробітним [26]. Із зими 1927 р., після приходу до влади уряду Т. Мадсель-Мюгдаля, в Данії відбувається скорочення соціальних програм. Зменшується розмір пенсій, виплат по безробіттю та державних внесків до лікарняних кас [27].

В СРСР у період військового комунізму провідною організаційно-правовою формою соціального захисту населення було соціальне забезпечення. Однак вимушений перехід до непу, що супроводжувався частковою децентралізацією промисловості через розвиток її приватної сфери і торгівлі, переходом державних підприємств на госпрозрахунок, відмовою від загальної трудової повинності та збільшенням кількості осіб, що потребували соціальної допомоги, змусили радянську владу шукати нові форми соціального захисту населення [28]. Отож, перехід більшовиків до нової економічної політики в Україні зумовив появу соціального страхування як провідної організаційно-правової форми соціального захисту. В першу чергу воно поширювалося на робітників та

службовців, найбільш вразливих до соціальних ризиків [29]. Соціальне страхування, що запроваджувалося в період непу, за змістом суттєво відрізнялося від того, що було проголошене з приходом більшовиків до влади. Тепер соціально-страхове законодавство мало особливості, запозичені від системи соціального забезпечення. Забезпечення вже не залежало від факту страхування, сплати внесків, а обумовлювалося ступенем потреби в забезпеченні та класовим принципом. У радянському соціальному страхуванні періоду непу для отримання забезпечення недостатньо було факту належності до застрахованих, потрібно було довести також відсутність доходів від господарства та промислу. З іншого боку, несплата страхових внесків підприємцями не позбавляла працівників за наймом передбачених законом видів забезпечення. Сплата внесків покладалася на підприємства та установи, при цьому для приватного сектору встановлювалися підвищені їх розміри [30].

Поступово у фондах соцстрахування СРСР зростала частка витрат на пенсії. За роки непу вона збільшилась з 12,4% до 23,77% страхфондів. Однак порівняно з країнами Західної Європи радянська система пенсійного забезпечення поступалася їм як за широтою охоплення (до введення пенсій по старості в 1930 р.), так і за розмірами допомоги. Кількість пенсіонерів, навіть у цілому Радянському Союзі, була незначною — в 5 разів меншою, ніж у Німеччині, й 4,5 раза меншою, ніж у Великобританії. Порівняно з Німеччиною та Великобританією в радянських республіках були меншими й розміри допомоги з розрахунку на кожного пенсіонера. У першому випадку – в 1,5 раза, а у другому – в два рази.

Проте у СРСР цей вид забезпечення передбачав також допомогу на випадок вдовства й сирітства. Найбільш вагомою в бюджеті соціального страхування залишалася частка витрат на допомогу з тимчасової непрацездатності, хоча встановлення обмежувального максимуму по цьому виду для високооплачуваних робітників спричинило її зменшення з 47,5% до 40,17%. Тоді як у Німеччині розмір допомоги на випадок хвороби становив від 1/2 до 3/4 фактичного заробітку [31]. Із згортанням непу та відновленням комуністичного штурму в кінці 20-х – на початку 30-х рр. соціальне страхування втрачає свої захисні функції та перетворюється на систему матеріально-побутового забезпечення робітників провідних галузей економіки в умовах соціалістичного наступу [32].

Впродовж першої половини 20-х рр. в системі соціального захисту безробітних УСРР широке застосування отримали громадські роботи. Їх використання обґрунтовувалось, перш за все, неможливістю забезпечити всіх безробітних грошовою допомогою. Однак, через відсутність державного фінансування, охоплення лише

некваліфікованих робітників та незадовільну організацію праці їх функціонування виявилось неефективним. Тому вже з другої половини 20-х рр. більша частина державних коштів спрямовується на організацію колективів безробітних [33].

Ще одним моментом, що вартий уваги є питання охорони праці. Аналізуючи систему охорони праці європейських країн та України слід сказати, що радянське трудове законодавство було передовим у багатьох . Наприклад, у питанні захисту праці малолітніх, підлітків та жінок. Якщо Міжнародне бюро праці обмежило дозвіл на використання в ній малолітніх віковою межею в 14 років, то радянський кодекс підняв цю межу до 16 років. Щоправда, згідно зі спеціальними інструкціями Народного комісаріату праці й ВЦРПС, з цього правила робилися винятки для певних категорій малолітніх. Лише у СРСР правила допуску неповнолітніх до роботи по найму повністю відповідали нормативним актам Міжнародного бюро праці. В більшості зарубіжних країн її використання дозволялось з 12 років, а заборона на працю малолітніх у віці до 14 років торкалася лише нічних робіт, причому тільки у Великобританії, Данії й Швейцарії вона була законодавчо закріплена. [34].

Важливим інститутом охорони праці був щорічний відпочинок у вигляді чергової відпустки. Право на обов'язкові відпустки зі збереженням утримання було законодавчо закріплене в більшості європейських країн. В Німеччині, Люксембурзі, Румунії, Франції, Швеції і Швейцарії їх тривалість відпусток становила менше тижня. В Австрії, Великобританії, Голландії, Данії, Італії, Чехословаччині – 1 тиждень. В Польщі, Норвегії та Фінляндії – 7-8 днів. Щоб отримати право на відпустку робітники в Польщі, Чехословаччині, Австрії мали попередньо пропрацювати 1 рік, а в Швейцарії – 7 років. У ряді індустріальних країн – Англії, Голландії, Норвегії й Швейцарії відпустки не були обов'язковими і надавалися за згодою між наймачами робочої сили та робітниками, закріпленою в колективних угодах. В ряді країн (Албанія, Болгарія, Греція, Іспанія, Литва, Португалія, Естонія й деякі інші) роботодавці не погоджувалися вносити пункти про обов'язкові щорічні відпустки для робітників у колективні угоди [35].

Законодавство СРСР в питанні надання обов'язкових відпусток відзначалося більшою прогресивністю ніж законодавство європейських країн. КЗпП СРСР уніфікував правила надання відпусток, котрі раніше щорічно змінювалися (відповідно до тимчасових правил). Насамперед, кодекс встановив тривалість відпустки – не менше 2-х тижнів як основної, так і додаткової, котра надавалася підліткам, а також робітникам, що працювали на шкідливих виробництвах. Причому тривалість щорічного відпочинку не залежала від часу, котрий був відпрацьований. Він мав значення виключно як умова

надання права на відпустку. Для отримання останньої робітники в СРСР, в тому числі і в Україні попередньо мали пропрацювати 5,5 місяця. У разі невикористання щорічного відпочинку з провини підприємства робітникам призначалася грошова компенсація. Окрім тарифних відпусток, що в обов'язковому порядку надавалися всім робітникам незалежно від кваліфікації та характеру виробництва, для певних груп останніх у СРСР надавалися так звані додаткові сільськогосподарські – також терміном на два тижні. Їх переважно отримували постійні, а також сезонні робітники, котрі мали власне сільське господарство й звичайно використовували відпустку для польових робіт. Права на сільськогосподарську відпустку позбавлялися високооплачувані робітники, а також залізничники. [36].

Проаналізувавши та порівнявши становище робітників європейських країн та УСРР можна зробити такі висновки: не зважаючи на тяжкі умови праці та інші негаразди робітничого життя прошарок робітничого класу як в Європі так і в Україні протягом 1920-х рр. планомірно зростає. Проте, якщо в промислово розвинених країнах Європи до кінця 20-х рр. відсоток промислових робітників і працівників сфери послуг почав переважати над відсотком робітників зайнятих в сільському господарстві, то в Україні відсоткова частка пролетаріату та працівників сфери послуг, в порівнянні з сільгосп робітниками, і надалі залишалась незначною.

Незадоволення власним становищем спонукало робітничий клас до соціального протесту. Як і в країнах Європи так і в Україні протягом 20-х рр. відбулася низка робітничих страйків. Однак, поступово, активні форми протесту робітників в УСРР зникають.

Як в європейських країнах так і в Україні в 20-х рр. гостро стояла проблема високого рівня безробіття, питання соціального захисту робітників та забезпечення охорони праці. У вирішенні даних питань законодавство СРСР подекуди було прогресивнішим за європейське, і надавало робітникам більші гарантії та пільги ніж ті що передбачалися законодавством розвинених європейських країн.

Джерела та література

1. Мовчан О. М. Повсякденне життя робітників УСРР. 1920-ті рр. – К.: Інститут історії України НАН України, 2011. – 312 с.
2. Мельничук О.А. Соціальне страхування сільських робітників в Україні у 1920 – 30-х рр. /О.А. Мельничук // Наукові записки ВДПУ імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія. – Вінниця: ДКФ, 2009. – Вип. 17. – С. 32-35.
3. Мельничук О.А. Організація соціального захисту населення УСРР у період непу: відступ від

доктринальних принципів чи пристосування до нових умов? / О. А. Мельничук. // Література та культура Полісся: збірник наукових праць. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2011. – Вип. 61. – С. 129-138.

4. Динаміка соціально-політичних настроїв робітничого класу України в 1920 – 1930-х рр. (на прикладі новобудов) / П.М. Кравченко // Історія України: маловідомі імена, події, факти. – 2005. – Вип. 31. – С. 45-53.

5. Громадські роботи як форма трудової допомоги безробітним в УСРР у 20-х рр. ХХ ст. / Р. Д. Прилипка // Інтелігенція і влада. – 2012. – Вип.24: Історія. – С. 147-152.

6. *История Дании. ХХ век.* / отв. ред. Ю.В. Кудрина, В.В. Рогинский. – С. 83.

7. Мейнандер Х. История Финляндии. Линии, структуры, переломные моменты / Хенрик Мейнандер; пер. со швед. – М.: Издательство "Весь Мир», 2008. – С. 147.

8. *Вольфрам Фишер. Европа: экономика, общество и государство. 1914-1980* / Пер. с нем. Л.А.Овчинцевой; под науч. ред. Ю.А.Петрова. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1999 – С. 140-142.

9. Там само. – С. 141.

10. *Марчуков А. В. Украинское национальное движение: УССР, 1920-1930-е гг.*: Цели, методы, результаты. – Москва: Наука, 2006. – С. 196-197.

11. *Статистический справочник СССР за 1928.* – М.: Статистическое изд-во ЦСУ СССР, 1929. – С. 46-47.

12. *Марчуков А. В. Украинское национальное движение.* – С. 197.

13. *История Дании. ХХ век.* / отв. ред. Ю.В. Кудрина, В.В. Рогинский. – С. 85.

14. Політика урбанізації Східної України в 1920-1939 роки / М. Алфьоров // Схід. – 2010. – № 1 (101). – С. 76-78.

15. *Вольфрам Фишер. Европа.* – С. 100-105.

16. Динаміка соціально-політичних настроїв робітничого класу України в 1920 – 1930-х рр. (на прикладі новобудов) / П.М. Кравченко. – С. 46.

17. Там само. – С. 49.

18. Хобсбаум Эрик. Эпоха крайностей: Короткий двадцатый век (1914 – 1991). –М.: Издательство Независимая Газета, 2004. – С. 102-103.

19. *История Дании. ХХ век.* / отв. ред. Ю.В. Кудрина, В.В. Рогинский. – С. 62-63.

20. Там само. – С. 87.

21. История Швеции / Я. . Мелин, Альф В. Юханссон, С. Хеденборг. – М.: Весь Мир, 2002. – С. 234.

22. Мовчан О. М. Повсякденне життя робітників УСРР. – С. 87.

23. Громадські роботи як форма трудової допомоги безробітним в УСРР у 20-х рр. ХХ ст. / Р. Д. Прилипка. – С. 151.

24. Хобсбаум Эрик. Эпоха крайностей. – С. 105-106.

25. Динаміка соціально-політичних настроїв робітничого класу України в 1920 – 1930-х рр. (на прикладі новобудов) / П.М. Кравченко. – С. 87.

26. *История Дании* / Под редакцией Стена Буска и Хеннинга Поульсена, [пер. с дат. Н. М.

Антюшина и др.]. – М.: Весь мир, 2007. – С. 451.

27. *История Дании. XX век.* / отв. ред. Ю.В. Кудрина, В.В. Рогинский. – С. 90.

28. Мельничук О.А. Організація соціального захисту населення УСРР у період непу. – С. 129.

29. Мельничук О.А. Соціальне страхування сільських робітників в Україні у 1920 – 30-х рр. – С. 32.

30. Мельничук О.А. Організація соціального захисту населення УСРР у період непу. – С. 130.

31. Мовчан О. М. Повсякденне життя робітників УСРР. – С. 113-115.

32. Мельничук О.А. Організація соціального захисту населення УСРР у період непу: відступ від доктринальних принципів чи пристосування до нових умов? – С. 137.

33. Громадські роботи як форма трудової допомоги безробітним в УСРР у 20-х рр. XX ст. / Р. Д. Прилипко. – С. 151.

34. Мовчан О. М. Повсякденне життя робітників УСРР. – С. 17-18.

35. *Каплун С.И. Охрана труда в СССР.* – М.: Вопросы труда, 1925. – С. 23.

36. Мовчан О. М. Повсякденне життя робітників УСРР. – С. 16-17.

Аннотация

В данной работе на основе компаративного анализа делается попытка осветить положительные и отрицательные моменты, проследить общие и отличительные черты в положении рабочих европейских стран и советской Украины в 20-х гг. Рассматриваются отдельные аспекты жизни рабочего класса Европы и СССР в указанный период.

Ключевые слова: рабочие, условия труда, социальное обеспечение, заработная плата, безработица, профсоюзы, рабочее движение, Украина, Европа.

Annotations

This article based on the comparative analysis attempts to highlight the positive and negative aspects, to trace the common and distinctive features in the situation of workers European countries and the Soviet Ukraine in the 20-s of XX century. Some aspects is considering of the working class of Europe and USSR during this period.

Keywords: workers, working conditions, social securement, wages, unemployment, unions, the labor movement, Ukraine, Europe.

Ольга Охріменко

(Київ)

ПРОБЛЕМА КОРДОНІВ В ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКИХ СТОСУНКАХ НА СТОРІНКАХ ПАРИЗЬКОЇ «КУЛЬТУРИ»

Проаналізовано питання проблеми кордонів в польсько-українських стосунках на